

Voor meer informatie over Comenius, zie de website van de Comenius Stichting:
www.comenius-naarden.nl

HET MAAKBARE KIND OPVOEDING ALS (VER)GISSING

Martine Delfos

COMENIUSVOORDRACHT
31 MAART 2006

COMENIUS STICHTING NAARDEN

De Comenius Stichting heeft als doel het verbreiden van de kennis over de persoon en het gedachtegoed van de Tsjechische theoloog, filosoof, pedagoog en wereldburger J(oh)an Amos Comenius (1592-1670) wiens denkbelden nog steeds een grote actualiteit bezitten. De Comenius Stichting organiseert jaarlijks een Comeniusvoordracht in de Grote Kerk te Naarden.

Comenius Stichting
Postbus 5810
1410 GA Naarden
T: (035) 6940526
E: info@comenius-naarden.nl
I : www.comenius-naarden.nl

Afbeelding omslag: Johan Amos Comenius

© MMVI M.F. Delfos

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

We gebruiken de opvoeding als instrument om van het kind te maken wat we zouden willen dat het wordt. Maar hoe maakbaar is het kind eigenlijk?

En wat is opvoeding eigenlijk? Sinds een aantal jaren zijn we ons, sterker dan ooit, aan het buigen over het kind. In 1989 is het Internationale Verdrag Inzake de Rechten van het Kind (VIRK) ondertekend. We hebben ons er dus aan verbonden de rechten van het kind te respecteren. Het welzijn van kinderen is niet langer alleen een wens die wij als ouders en begeleiders hebben (tijdloos), en het is ook niet meer alleen dat kinderen beschermd moeten worden tegen schadelijke en criminele activiteiten (sinds de 19^e eeuw). Nee, verdergaand dan dat: welzijn is hun recht, aan ons om hen op te voeden.

Inleiding

Voor het eerst een vrouw die de Comeniusvoordracht houdt. En dan over opvoeden, alsof het dan eindelijk mag? Is dat nu discriminatie of meegeven met de basale structuren die er bij mannen en vrouwen bestaan? Moet ik uit protest de lezing niet geven, moet ik de lezing geven alsof het net zo goed een man had kunnen zijn, of moet ik er bij stilstaan omdat vrouwen weliswaar zijn begonnen met hun emancipatie, maar dat deze nog in de kinderschoenen staat. Dat laatste maar. In ieder geval is het geen ontwikkelingspsycholoog die voor u staat noch een pedagoog, maar een biopsychologisch onderzoeker, therapeut en mens die het onderwerp zowel uit het doen van wetenschappelijk onderzoek, als therapeut en uit eigen ervaring kent. Geen deskundige die de waarheid in pacht denkt te hebben, wel een die meent een stukje van die grote puzzel te pakken te hebben en die hopelijk uw hersens op 'aan' zet. Over opvoeding dus, met een been in het verleden, refererend aan Comenius en een been in de toekomst: waar moeten we naartoe?

Bad, bed, brood

We willen dat onze kinderen gelukkig worden, een goede baan krijgen, gelukkige relaties ontwikkelen en een constructief lid van de maatschappij worden. Om ze daartoe te begeleiden, hebben we nooit zoveel mogelijkheden gehad. De eerste en belangrijkste is dat we de kindersterfte bijna geheel teruggedrongen hebben en de kans dat onze kinderen volwassen zullen worden is enorm groot (Bakker e.a., 2001); wat dat betreft was het vroeger beslist slechter. De kans dat hun moeder het kraambed zal overleven, is wederom nog nooit zo groot geweest. De kans dat hun vader zal overlijden in een oorlog is beduidend kleiner geworden. De kans dat onze kinderen erop kunnen rekenen in leven te blijven met hun ouders is groter dan het ooit geweest is (Delfos, 1999).

Het is echter niet altijd zo dat onze kinderen zullen opgroeien met hun biologische ouders. Tegenwoordig gaat het niet om sterven in het kraambed, in de oorlog of door zeer barre werkomstandigheden, maar om de verandering van de aard van het gezin. De belangrijkste factor daarbij is (echt)scheiding (Delfos en Spruijt, in druk). Meer dan ooit komt het voor dat ouders scheiden en kinderen al dan niet een bezoekerregeling hebben met de andere ouder, meestal de vader. Het is zelfs zo dat het hebben van kinderen geen beschermende factor meer is tegen echtscheiding; sinds 1999 scheiden er meer mensen mét kinderen dan zonder kinderen. Helemaal zuiver is dat

niet te beoordelen omdat er ook samenlevingsrelaties met kinderen zijn, die ook kunnen scheiden en deze worden in de statistieken nog steeds niet duidelijk meegenomen (Delfos en Spruijt, in druk). Een volgende reden voor het niet altijd opgroeien met biologische ouders is dat ouders op een latere leeftijd kinderen krijgen en daardoor wordt het risico groter dat het kind nog voor de volwassenheid meemaakt dat een ouder overlijdt. Nog een reden is dat volwassenen vrijer zijn in hun kindkeuze; via kunstmatige wegen als IVF (In Vitro Fertilisatie), KI (Kunstmatige Inseminatie) of draagmoederschap kunnen mensen bij wie dat vroeger onmogelijk was, kinderen krijgen. Dat betekent ook dat kinderen geboren kunnen worden bij ouders die niet hun biologische ouders zijn. Ik spreek daarbij van *menselijke selectie* als aanvulling op de Darwiniaanse *natuurlijke* en *seksuele* selectie (Delfos 2004). Daarnaast zijn er, zoals van oudsher de mogelijkheden van adoptie en pleegouderschap.

De omstandigheden waaronder onze kinderen opgroeien, zijn enorm verbeterd: ze krijgen in het algemeen voldoende en volwaardig voedsel, worden goed verzorgd en hun scholing is gegarandeerd. Zeer weinig kinderen vallen buiten de boot. De welvaart en de geboorteregulatie – waardoor mensen onmiddellijk voor minder kinderen kozen dan hun ouders - zorgen ervoor dat kinderen in materieel opzicht niet tekort hoeven te komen. Veel belangrijke zorgen zijn weggenomen, dus we zouden verwachten dat het makkelijker is om kinderen goed te doen opgroeien. Maar onze zorg en dus ook onze onzekerheid is verschoven: logischerwijs willen we nu niet alleen maar de drie B's: *brood, bad, bed*, maar ook het welzijn van kinderen optimaliseren. En daar hebben we één belangrijk instrument voor: de opvoeding. En zorgen voor 'bad, brood en bed' is duidelijker dan opvoeding.

Opvoeding: van oude mensen de dingen die voorbijgaan

Als men het Verdrag Inzake de Rechten van het Kind (VIRK, 1990) erop naleest, dan wordt duidelijk dat kinderen op alle fronten rechten hebben. Recht op verzorging, op hun ouders, op onderwijs, op hun mening te uiten, op bescherming.

We zijn druk bezig naar kinderen te kijken en te onderzoeken wat ze nodig hebben om zich te kunnen ontplooiën. Onze onzekerheid over opvoeding is groot en dat is altijd zo geweest. Met name jonge ouders zijn erg onzeker over de opvoeding (Verhulst, 1994). In een zo reclamegevoelige maatschappij als de westerse wereld van de eenentwintigste eeuw is opvoeding vanzelf een verkoopbaar product geworden. Sinds de Tweede Wereldoorlog zijn meer dan 500 boeken over opvoeding verschenen in Nederland (Wubs, 2004). Op de televisie zijn het aantal programma's over opvoeding aan de orde van de dag. Op internet zijn er 4.380.000 treffers als je googlet op het woord 'opvoeding' (Google search, 12 maart 2006).

We zoeken naar het antwoord op de vraag hoe we kinderen moeten opvoeden en onderwijzen. Dan is het altijd zinnig om te proberen lessen te leren uit het verleden. Er bestaat al zoveel kennis. We hebben het idee dat we altijd maar vooruit blijven gaan, maar dat is niet altijd het geval, beschavingen gaan verloren en wijsheden raken bedolven onder het stof. Het is verrassend hoe actueel oude uitspraken soms klinken. Socrates (via Plato in vijfde eeuw voor Christus) klinkt bij momenten zeer modern als hij spreekt over de kinderen van zijn tijd:

Kinderen van nu houden van luxe, ze hebben slechte gewoontes, minachting voor autoriteit, tonen een gebrek aan respect voor ouderen en kletsen liever dan dat ze leren. Kinderen zijn tegenwoordig tirannen, niet de dienaren van het huishouden. Ze

staan niet meer op wanneer ouderen de kamer binnenkomen. Ze spreken hun ouders tegen, vallen mensen in de rede, eten lekkernijen aan tafel, kruisen hun benen en tiranniseren hun leraren (Volgens Patty en Johnson, 1953, van Socrates [470 tot 399 v.C.] via Plato, blz. 277),

We lijken steeds het wiel uit te moeten vinden als het over opvoeden gaat. Steeds opnieuw duiken er deskundigen op die menen de antwoorden te hebben gevonden. Misschien zijn de antwoorden wel gevaarlijker dan de vragen. De Fransman Rousseau (1712-1778) schreef: *De onwetendheid heeft nooit kwaad gedaan; de dwaling alleen is noodlottig; men verdwaalt niet omdat men niet weet, maar omdat men denkt te weten.*

De Tjechische Comenius (1592-1670) wordt gezien als een voorvader van de pedagogiek en hij schreef over dit vasthouden van kennis: *Er zijn drie dingen die het de leerling mogelijk maken de meester voorbij te streven: veel vragen stellen, de antwoorden onthouden en lesgeven* (Comenius, 1657/1892). We moeten de antwoorden onthouden, zegt hij, overtuigd van de kracht van kennisoverdracht.

Hij bracht dat in de praktijk door in het lesmateriaal tekst en beeld te verenigen en zo ook het visuele geheugen aan te spreken.

Afbeelding 1: Het gezin, illustratie uit *Orbis Pictus*, de 'kinderencyclopedie' van Comenius.

Rousseau, die gezien wordt als de grondlegger van de pedagogiek, schrijft ruim een halve eeuw later: *We moeten onze kinderen geen kennis leren, onze tijden veranderen zo snel dat we niet eens weten of de kennis die we ze nu geven straks nog van toepassing zal zijn.* Rousseau stond het leren zelf voor ogen en niet de kennisoverdracht. De uitspraak van Rousseau zou zo uit de discussie rond het studiehuis kunnen komen, drie eeuwen later zijn we nog steeds en volop met dezelfde discussie bezig in het onderwijs: moeten we kinderen onderwijzen en hun achterstanden wegwerken of moeten we kinderen zelf laten ontwikkelen via wat hen interesseert.

Kinderen zijn per definitie volop in ontwikkeling en daarbij vertonen ze allerlei 'onaf', 'onvolwassen', ongewenst gedrag. Ze zijn bovendien erg energiek en dat is voor ouders vaak ontzettend vermoeiend, zeker wanneer ze beiden een baan hebben en vermoeid na een dag werken thuiskomen. Vadertje Cats (1577-1660), een tijdgenoot van Comenius, zei: *Kinderen zijn hinderen* en degene die anno 2006 in het Catshuis ontvangt, legt eveneens de nadruk op de negatieve aspecten van jongeren in zijn beleid voor de jeugd (Balkenende, 2004). Micha de Winter protesteert en vertolkt de Roussiaanse stroming dat het de maatschappij is die een rol speelt in het bederven van de jeugd als hij tekeer gaat tegen de criminalisering van de jeugd: *De jeugd wordt via een populistische hetze tot zondebok gemaakt, terwijl men kennelijk niet*

door heeft dat er op die manier pas écht een hardnekkig jeugdprobleem ontstaat. (De Winter, 2006).

In de loop van de eeuwen zijn er verschillende visies over het opvoeden geweest. Comenius benadrukt het opvoeden tot wereldburger: *Wij zijn alle burgers van één wereld. Een mens haten, omdat hij elders is geboren, omdat hij een andere taal spreekt, omdat hij anders over de dingen denkt, omdat hij minder of meer dan jij weet, wat een onbegrip! Want wij zijn allen mensen en derhalve niet volmaakt. Wij hebben allen behoefte aan hulp. Niemand is zonder verplichtingen jegens anderen.* Opnieuw een modern aandoende uitspraak in een zo multicultureel land als Nederland.

Rousseau gaat ervan uit dat het kind van nature goed is; het is de maatschappij, de cultuur die het kind 'bederft' volgens hem. John Locke (1632-1704, zie Gray, 1964) gaat uit van de Tabula Rasa, het onbeschreven blad, waarbij het merendeel te leren en af te leren is. Anderen benadrukken weer de noodzaak van disciplineren. De stroming van het onbedorven kind dat alles geleerd kan worden, vinden we in onze huidige maatschappij terug in de idee van het 'maakbare' kind. De disciplineren vinden we terug in de proliferering van boeken en tv-programma's die de uitwassen aan gedrag van wat gezien wordt als het niet opgevoede en verwende kind aan banden moet leggen. De cynisch 'schatjes' en 'lieverdjes' genoemd, moeten onder controle gebracht worden en daarvoor komt de nanny om de kinderen in een – strenge - handomdraai weer in het gareel te krijgen.

De discussie van de pedagogische tik is wederom volop in de belangstelling. Sommigen vinden dat een pedagogische tik toelaatbaar is en psychisch letsel voorkomt en tegelijk wordt er gezocht naar wettelijke maatregelen om het slaan van kinderen strafbaar te maken. Toch is ook deze discussie van alle tijden. Montaigne (1533-1592) formuleerde het binnen de marges van respect en van de ongelijkwaardigheid tussen ouder en kind: *Laat niemand zijn kinderen straffen als hij boos is. De straf moet een geneesmiddel zijn, en zouden wij een geneesheer dulden die vertoorned was op zijn patiënt?*

De mens is de mens een raadsel, en hoe we die mens moeten opvoeden niet minder. Comenius wist al treffend de beperktheid van de mens te verwoorden: *Wie als mens geboren is, moet als mens leren leven.* De moderne mens lijkt van alle gemakken voorzien, we kunnen in een vliegtuig stappen of naar iemand aan de andere kant van de wereld mailen, maar we weten nog steeds niet hoe we gelukkige relaties moeten vormen en hoe we kinderen moeten opvoeden. Opvoeden hangt nog steeds van 'gissen en vergissen' aan elkaar. We leven in de Middeleeuwen van de psychologie, en het is verstandig om ons dat te realiseren. De vergaarde kennis kan ons verder helpen, en daarbij moeten we niet binnen onze eigen cultuur blijven en ook universeel durven kijken. Een Afrikaans gezegde drukt uit hoe omvattend en complex opvoeding eigenlijk is: *It takes a village to raise a child (Je hebt een dorp nodig om een kind op te kunnen voeden).*

Rust, reinheid, regelmaat

Ouders zijn de belangrijkste factor in het welzijn van hun kinderen. Zij zijn de bodem van het bestaan van hun kind en de opvoeders bij uitstek. Naast de drie B's voor verzorging (bad, bed, brood) zijn er de opvoedkundige regels, de drie R's: *rust, rein-*

heid, regelmaat. Maar deze lijken zo beperkt in wat we met en voor kinderen kunnen doen, en inmiddels lijkt wat we ze aan kunnen bieden welhaast grenzeloos. We kunnen nauwelijks kiezen uit het enorme aanbod. Het gevolg is dat we kinderen dan maar zoveel mogelijk aanbieden. Dat hier het welzijn van kinderen beslist niet altijd door bevorderd wordt, vergeten we wel eens. Het oude spreekwoord 'overdaad schaadt', is geen loze kreet; gezegdes en spreekwoorden zijn gebundelde volkswijsheden die de moeite van het overdenken waard zijn. Mensen rijpen zo'n 25 jaar na hun geboorte nog door, met name de eerste jaren is de rijping erg actief (Delfos, 1999-2005). Voor rijping is rust nodig, tijd om iets te laten bezinken en om iets door te laten dringen. Als er onophoudelijk nieuwe prikkels aangeboden worden, heeft het kind geen mogelijkheid het nieuwe te verwerken. Het jonge kind is de eerste jaren te vergelijken met iemand die een nieuwe baan krijgt. De eerste dagen wordt hij of zij overspoeld met allemaal nieuwe gezichten, namen en alle nieuwe eisen die aan hem of haar gesteld worden. Voor jonge kinderen die de wereld leren ontdekken en die naar peuterzaal en de basisschool gaan, is er al zoveel te ontdekken. Als we onze kinderen aanhoudend nieuwe dingen blijven aanbieden, kunnen zij niet op hun eigen manier de wereld exploreren, ontdekken en sociale omgang vormgeven. Ze dreigen overprikkeld te raken. Hun hersenen moeten de kans krijgen om alles te verwerken, te archiveren, en in een samenhangend geheel te plaatsen. Kinderen doen dit met name door herhaling, vanuit volwassenen gezien soms eindeloos herhalen, door te imiteren en door uit te proberen. Het onophoudelijk aanbieden van 'uitdagend materiaal' gaat voorbij aan de natuurlijke vorm van leren - door rijping - van een kind en vanuit zichzelf.

Er heeft een versnelling van leven plaats. De wereld globaliseert en eerst door de tv en vervolgens nog sterker via internet komt de wereld de huiskamer binnen, het leven van het kind binnen. We zien dit ook aan de versnelling in contacten, waardoor een zekere vluchtigheid kan ontstaan. Hoewel de behoefte van mensen aan langdurige relaties niet is afgenomen, is het wel zo dat het steeds lastiger wordt dat vorm te geven. De enorme toename van (echt)scheidingen is daar een uiting van. De versnelling is ook zichtbaar in het tempo waarmee de leerstof op school doorgewerkt moet worden en via cito-toetsen wordt een school erop afgerekend als het tempo niet hoog genoeg is en de norm niet gehaald wordt. De versnelling heeft tot gevolg dat emoties die snel en heftig zijn (woede, verliefdheid, agressie, vrolijkheid) bevoordeeld worden ten opzichte van 'langzame' emoties zoals tederheid, respect, bescheidenheid, liefde. Het zijn juist de langzame emoties die verbindend zijn, zeker naar langdurige relaties.

Het meest wezenlijke in opvoeding en om te kunnen opvoeden is communiceren. Communiceren is contact en van contact wordt een mens rustig. We zijn in ons dagelijkse leven vaak en veel met kinderen bezig, maar toch communiceren we zo weinig. Het gaat vaker om regelen en organiseren dan om contact maken en zich echt te verdiepen in wat er in kinderen en jeugdigen omgaat. Toch zouden vele vragen beantwoord worden en vele vergissingen voorkomen als we met kinderen zouden communiceren (Delfos, 2000-2005; 2005a). Als we hen als deskundige over zichzelf zouden benaderen. Een kind leert zijn of haar ouders opvoeden, maar deze moeten dan wel daarvoor openstaan, met kinderen communiceren en ook grenzen durven stellen.

Opvoeden als (ver)gissing

Hoewel opvoeden zo oud is als de mensheid zelf, weten we nog steeds zoveel niet en raken we zo gemakkelijk oude wijsheden erover kwijt. De mens is zo uniek dat onvoorspelbaar blijft dat ieder kind zijn of haar ouders weer voor verrassingen kan zetten. Het gevolg is dat opvoeding nog steeds veel gissen en dus ook veel vergissen is. In de opvoeding is een van de gissingen en vergissingen dat volwassenen eerder kiezen voor vervroegen dan voor ontwikkelen bij kinderen en eerder voor alle onderwerpen - van taal tot wiskunde en van muziek tot sport - in een kind maximaal ontwikkeld willen zien, in plaats van het kind als geheel optimaal. Dit levert een ongemerkte druk op in kinderen die alles wel willen ondernemen en tegelijk niet weten hoe ze in de ogen van hun ouders een goed kind zullen zijn. Het stimuleert en soms zweept dit het kind op tot prestaties, die buiten het bereik van het kind kunnen liggen. Anders gezegd, een te grote druk op ontwikkeling kan op een gebied misschien wel grote vorderingen op dat gebied brengen, maar tegelijk de ontwikkeling op andere gebieden waar het kind aan toe is, remmen. De plaats op de wereld waar dit het meest merkbaar wordt, is de Japanse prestatimaatschappij, waar kinderen in toenemende mate met ouder worden uitval vertonen in gezond functioneren op school en in de maatschappij (zie overzicht 1)

Overzicht 1: Prestatie-motivatatieproblematiek in Japan.

Prestatie-motivatatieproblematiek in Japan	
Jaren vijftig, Twintigste eeuw	Hoogste aantal zelfdodingen ter wereld van jonge mensen.
Jaren zeventig, Twintigste eeuw	Hoogste aantal pestende en gepeste kinderen, basisschoolleeftijd.
Jaren negentig, Twintigste eeuw	Hoog aantal zelfdodingen van middelbare scholieren.
Einde twintigste eeuw	Ontstaan van Hikikomori, schooluitval van middelbare scholieren.
Begin eenentwintigste eeuw	Ontbreken van motivatie bij jongeren om na de middelbare school te gaan studeren of te gaan werken.

Snelheid en prestatiedruk zorgt voor oppervlakkig geplaatste kennis in de hersenen en voor sociaal contact dat eerder vluchtig dan diep is. Als we kijken naar de betekenis hiervan voor het welzijn van kinderen moeten we constateren dat de menselijke behoefte aan langdurig contact niet veranderd is, maar de mogelijkheid om die te vervullen echter wel.

Opvoeden betekent dat er aandacht moet zijn voor de basale mogelijkheden en problemen die horen bij het opgroeien als mens. Dat betekent bijvoorbeeld veel aandacht in de periode tussen twee en vier jaar om kinderen te leren grenzen te accepteren, impulsen te beheersen; te ontdekken dat hun vrijheid beperkt wordt door die van een ander. Niet alle aandacht richten op het leren van kleuren, rekenen en klok-kijken, want dat kan later op school ook wel. Maar leren een sociaal vaardig mens te worden, een mens tussen mensen. Verwennen, de overdaad en de behoefte een kind gelukkig te zien zijn gevaarlijke ingrediënten in een opvoeding waar kinderen ook schaarste moeten leren om een motivatie tot verbetering te ontwikkelen, frustra-

ties moeten leren overwinnen en genieten van iets wat komt in plaats van het nu al hebben.

Aan de ene kant zijn de kansen van jonge kinderen op overleven en zich te ontwikkelen enorm groot geworden, aan de andere kant is de mogelijkheid zich op hun eigen wijze te ontwikkelen en hun hersens uit te laten rijpen minder geworden. Vooral de behoefte aan sociaal contact wordt een ondergeschoven kind. Kinderen kunnen verminderd buiten spelen, wat enorm belangrijk is voor het ontwikkelen van sociale vaardigheden. Hoewel het effect voor ieder kind uniek is, zijn er algemene verschillen voor jongens en meisjes te onderscheiden.

Afbeelding 2:

De zeven levensfasen van de mens, illustratie uit *Orbis Pictus*, de 'kinderencyclopedie' van Comenius

Jongens zijn ongelijk aan meisjes

Een van de vergissingen van de laatste decennia is het idee dat jongens en meisjes hetzelfde zijn en je dus geen onderscheid hoeft te maken, geen aanpassingen hoeft te doen en geen rekening hoeft te houden met hun specifieke kenmerken en kwaliteiten. We hebben er moeite mee om onder ogen te zien dat jongens en meisjes, mannen en vrouwen verschillend zijn. Omdat de emancipatie een enorme sprong heeft kunnen maken door in te zetten op het gelijk zijn van mannen en vrouwen, is er vaak schroom om te onderkennen dat er verschillen zijn en dat deze met opvoeding en onderwijs niet glad te strijken zijn.

In de opvoeding merken we dit in het meer externaliserende (naar buiten gericht, agressief) gedrag van jongens en het meer internaliserende (naar binnen gericht, angstig) gedrag van meisjes. Einde basisschool, begin middelbare school is de belangrijkste klacht bij jongens gedragsproblemen, bij meisjes buikpijn. In *De schoonheid van het verschil* heb ik een model ontwikkeld om biopsychologisch, evolutionair en genetisch te begrijpen waarom en hoe mannen en vrouwen verschillend zijn en toch ook hetzelfde. Als we één onderwerp nemen waar mannen gemiddeld sterker in zijn dan kennen we altijd wel vrouwen die er ook sterk in zijn, en omgekeerd geldt hetzelfde. Ze kunnen in belangrijke mate dezelfde dingen, er moeten dus ook redenen bestaan waarom ze hetzelfde zijn. Maar ondanks het feit dat ze veel dezelfde dingen kunnen doen, voeren ze dat niet zo uit. Om dat te verklaren introduceerde ik het begrip *voorkeursgedrag*. Mannen en vrouwen kunnen veel dingen hetzelfde, maar hebben hun voorkeuren waardoor het in uitvoering vaak verschillend uitpakt. Het voorkeursgedrag van mannen is competitie, van vrouwen zorg (Delfos, 2004). De verschillen bestaan al de eerste dag, wanneer opvoeding nog geen invloed heeft

kunnen uitoefenen. Al de eerste dag kijken meisjesbaby's langer naar gezichten en kijken jongensbaby's langer naar voorwerpen (Connellan e.a., 2001). In het zoeken van veiligheid zijn de verschillen groot. Mannen (mens) of mannetjes (dieren) blijken bij gevaar te handelen ten opzichte van het gevaar en zich te meten aan het gevaar. Vrouwen (mens) en vrouwtjes (dieren) blijken zich bij gevaar meer te richten op de naasten en zoeken veiligheid door zich te verbinden met anderen (Taylor e.a., 2000; Delfos 2004).

In de opvoeding zien we verschillen doordat meisjes eerder zoeken naar bevestiging van hun persoon en jongens meer naar bevestiging van hun prestaties (Delfos, 2004). In de allochtone opvoeding vind je dit terug wanneer in hetzelfde gezin de meisjes hoog opgeleid zijn en hun broers in de gevangenis zitten door criminele activiteiten. Ook in het onderwijs zie je dit terug, waardoor meisjes eerder goed presteren en minder gevoelig zijn voor de methodiek van het onderwijs, terwijl er in de intelligentie niet direct aanleiding is voor dit verschil.

Opvoeding betekent ook respect voor de eigenheid van ieder kind en dus ook de sekse van het kind ruimte geven. Als we verder willen emanciperen zullen we dat moeten doen mét de biologische stroom mee in plaats van tégen de biologische stroom in. In de opvoeding betekent dit oog hebben voor de wijze waarop kwaliteiten en kwetsbaarheden bestaan, de een te stimuleren en de ander te versterken.

Het virtuele milieu

De wereld waarin opvoeding plaatsvindt is drastisch veranderd. Dit is altijd waar geweest, omdat de wereld constant in beweging is, maar nog nooit is er een geheel nieuwe opvoedende instantie ontstaan na de 'uitvinding' van de school. In het opvoeden van het kind spraken we altijd over drie milieus. Het *eerste milieu* is het gezin, de school is het *tweede milieu* en de wereld daarbuiten het *derde milieu*. Inmiddels doemt er een nieuw milieu op. In het derde milieu heeft zich een factor losgemaakt die zowel het eerste als het tweede milieu binnendringt en een eigen status verdient, omdat de vormende invloed ervan groot is: de media (televisie, computer, internet, video, mobiel), met als vooraanstaande invloed internet. Ik zou dan ook naast het eerste, tweede en derde milieu willen spreken over het *virtuele milieu*. Onder virtueel milieu versta ik de fictieve wereld die gecreëerd wordt door de media waarin ouders en kind zich passief (met name televisie en video) en actief (met name internet en games) bewegen. En waarin men zich zowel reëel (als zichzelf) als fictief (met een andere identiteit) beweegt. Media vullen inmiddels ook tekorten aan die ontstaan zijn in een veranderende wereld. De televisie vult het tekort aan 'oppas' voor kinderen aan, internet geeft informatie in de haast grenzeloze behoefte van ouders aan informatie en geeft nieuwe mogelijkheden tot contact waar deze in de reële maatschappij wegvallen. De plaats die internet inneemt, is bovendien voor kinderen duidelijker dan voor volwassenen; zij gaan er soepeler mee om.

Het is noodzakelijk om het virtuele milieu te betrekken in ons denken over de opvoeding en het welzijn van onze jonge kinderen, omdat de invloed groot is.

Een van de omvangrijke invloeden is de reclame. Ondanks de waarschuwingen van de jongeren van de jaren zestig heeft de maatschappij zich ontwikkeld tot een consumptiemaatschappij. Dat betekent dat reclame steeds belangrijker is geworden. De neiging van kinderen om hun ouders te bewerken om iets te bereiken, is voor de reclame inzet geworden om hun producten te verkopen. Het dreinende jonge kind in de

winkel is een nachtmerrie voor de ouder die zich als goede opvoeder beoordeeld wil zien. Jonge kinderen voelen dat naadloos aan en gebruiken hun meest dreinende toon om in de winkel te bereiken wat ze willen. De op consumptie gerichte maatschappij houdt daar rekening mee door bijvoorbeeld op de meest kwetsbare plekken in de winkel, de kassa waar je moet wachten, snoepgoed aan te bieden dat voor jonge kinderen aantrekkelijk is.

De televisie is een belangrijke 'oppas' geworden, en deze 'oppas' maakt veel reclame. Het is logisch dat de televisie die rol heeft gekregen. Het is een prachtig medium en kinderen vinden het vaak heerlijk om tv of video te kijken. De familiestructuur is verbrokken, ouders werken veel en lang, vaak is de ene ouder nog aan het werk als de andere ouder de kinderen van de opvang haalt en eten klaarmaakt en dus is er een oppas nodig en de televisie is een praktische oppas. Steeds meer kinderen wonen bij een alleenstaande ouder die vele taken heeft en niet altijd aandacht aan de kinderen kan besteden. Er zijn minder kinderen per gezin en vaak dicht op elkaar, waardoor er geen broertjes of zusjes zijn die mee kunnen helpen.

Door de omvang van media vindt de vorming van kinderen deels plaats door mensen die niet gericht zijn op vorming en geen opvoedende verantwoordelijkheid ervaren, maar erop gericht zijn hun product te verkopen. Zo dringen commerciële motieven ongemerkt de vorming van kinderen binnen.

Nu is binnen de reclame alom bekend dat seks verkoopt. Het gevolg is dat het jonge kind geseksualiseerd wordt. Zo sprak ik onlangs op een congres voor vroegsignalering van risicokinderen en tijdens het forum werden op het scherm grappige baby-filmpjes vertoond. Daartussen ook – grappig bedoeld - een animatie van een 'baby' met een minislipje die zeer seksueel danst, heup- en buikwiegend ronddraait. In het forum verbaasden Jo Hermans (opvoedingsondersteuning) en ik ons over het vertonen van een dergelijk sterk geseksualiseerd babybeeld en dat op een congres van vroegsignalering van risico's! Toch kostte het ons even moeite om door te laten dringen dat dit niet passend is.

De invloed van het virtuele milieu op kinderen en op het beeld dat mensen van kinderen hebben, moet onderkend worden. De maatregelen die genomen moeten worden, kunnen niet langer afgeschoven worden op ouders. Zij zijn in hun eentje niet in staat om de overvloed aan beelden te overzien en in banen te leiden aan welke invloed hun kind wel en niet zal blootstaan. Politieke verantwoordelijkheid is noodzakelijk.

Bescherming tegen schadelijke informatie

Een recht van het kind is om beschermd te worden tegen schadelijke informatie (artikel 17 VIRK, lid e). Op 17 augustus 2005 doet de APA (American Psychological Association) een resolutie uitgaan over de invloed van agressie in de media. Deze resolutie is het gevolg van de wanhoop van de wetenschappers die hebben aangetoond dat agressie in de media agressiebevorderend werkt, terwijl ze de vertaling van dit onderzoek naar de praktijk niet zien gebeuren. Ook in ons land zie je slechts beperkte maatregelen om kinderen hiertegen te beschermen. Zeker bij de ontvankelijke jonge kinderen verhoogt dit het risico op gedragsproblematiek.

Nog ernstiger is het gesteld met de invloed van seks in de media. Daar loopt het onderzoek zo'n dertig jaar achter. We zien en voelen de effecten om ons heen, maar het is niet mogelijk om dit met onderzoek te onderbouwen omdat het nauwelijks onderzocht is. De kijkwijzer heeft als doel om leeftijdsgrenzen aan te geven voor programma's. Maar de kijkwijzer beschikt over onvoldoende onderzoek om zich op te

baseren. Heel jonge kinderen worden hierdoor met agressieve en seksuele beelden geconfronteerd die hun welzijn aantast en hun wereldbeeld vormt. De eerste aanzetten om ouders hierbij te helpen, ontstaan gelukkig (Valkenburg, 2002; Pardoën en Pijpers, 2005).

De school als kennisfabrikant én opvoedende instantie

Tot slot de school als opvoedende instantie. De plaats die de school inneemt in het leven en dus ook in de vorming van het kind, is steeds belangrijker geworden. Was de school van oorsprong een kennisfabrikant, een instantie voor kennisoverdracht, nu zal de school onder ogen moeten zien dat zij een opvoedende en vormende taak heeft. Het niet onder ogen zien van deze taak betekent dat de taak toch vervuld wordt zonder dat men zich ervan bewust is, met alle nadelen daarvan.

School is niet zozeer belangrijk door wat je er kunt leren. Als een kind heeft leren lezen, schrijven en rekenen voor het tiende jaar, is – hersentechnisch - een belangrijke bodem gelegd en kan het leren een leven lang plaatsvinden.

Ontwikkelingen als de brede school en het toenemen van de overblijffunctie gaan allemaal in de richting van een school als opvoedingssituatie. Een verschil met thuis zal er altijd zijn; op school zullen de opvoedkundige regels algemener zijn om tegevoet te komen aan de diversiteit van de achtergrond van de schoolkinderen.

De verantwoordelijkheid van de school aan het welzijn van kinderen is dus niet alleen het bieden van scholing. De school is dé situatie waar kinderen elkaar ontmoeten en het is zelfs hun belangrijkste motivatie om naar school te gaan. Zelfs kinderen die opgroeien in een kinderdhuis, beoordelen het verblijf positief naast al het verdriet van het niet thuis bij ouders op te groeien, omdat het kinderdhuis een paradijs is van altijd kinderen om mee te spelen.

Sociale vaardigheden ontwikkelen zich dan ook niet zozeer door het aanbieden van een sociale vaardigheidstraining, maar door het aanbieden van mogelijkheden tot spelen en samenwerken. De school als kennisfabrikant heeft van de sociale vaardigheid ook een scholing gemaakt. Het werkt echter niet zo, kinderen maken zich sociale vaardigheden eigen in de informele omgang met elkaar en niet in een training.

We kunnen kinderen het onderwijs bieden dat ze nodig hebben. Jongens en meisjes krijgen hetzelfde onderwijsaanbod. Toch zijn hun prestaties verschillend. Dit heeft niet zozeer met intelligentie te maken, maar met de manier waarop jongens en meisjes gebruik maken van het onderwijsaanbod en het leven op school. Jongens zijn vaak andere dingen aan het ontwikkelen dan wij als volwassenen doorhebben en we meten heel andere dingen dan kinderen ontwikkelen (Delfos, 2004). Hierdoor kunnen jongens en meisjes vaak niet tot hun recht komen en zouden we zelfs kunnen spreken van seksespecifieke verwaarlozing (Delfos, 2005b).

Ook dat aspect moet in het welzijn van kinderen betrokken worden: het recht zich op hun eigen, ook seksespecifieke manier te ontwikkelen. Daarbij is ook het betrekken van beide seksen in de vormgeving van het onderwijs van belang.

We hebben inmiddels een cultuur ontwikkeld waarbij cognitieve vaardigheden van kinderen gestimuleerd worden en de eisen op dit punt aangescherpt worden. Dit bevordert hun natuurlijke ontwikkeling niet en houdt deze misschien wel ernstig tegen.

Conclusie

Het opvoeden van kinderen betekent de voorwaarden te scheppen om hun welzijn te bevorderen door op een bedding van voedsel, liefde en veiligheid hen via hun eigen exploratie de kans te geven hun mogelijkheden optimaal te ontwikkelen en een maatschappelijk sociaal functionerend wezen te worden. De meeste eigenschappen ontwikkelen ze vanzelfsprekend, zonder dat wij zouden weten hoe we het ze moeten leren als het in een vak gegoten zou moeten worden. We weten zoveel nog niet over opvoeden, we zouden bescheidener moeten zijn. Voordat ze naar school gaan, hebben kinderen met het weinige dat volwassenen aanbieden zich enorm veel eigen gemaakt en begrijpen ze reeds veel van de wereld waardoor ze ons steeds verbazen: hoe hebben ze dat geleerd, waar hebben ze dat opgestoken, vragen wij ons bij jonge kinderen steeds af. Als wij hun eigen ontwikkeling echter belemmeren door ze steeds aan te bieden wat wij vinden dat ze moeten ontwikkelen, worden ze mogelijk geremd in andere onderwerpen en tasten we hun welzijn aan dat toch in eerste instantie betekent een goede lichamelijke en geestelijke gezondheid. Opvoeden betekent ook durven beschermen, durven grenzen te stellen, durven niet te verwennen. Het betekent je eigen ego als ouder ondergeschikt kunnen maken aan het welzijn van je kind. Het betekent ook onder ogen zien dat er een nieuwe opvoedende instantie is ontstaan, het virtuele milieu met internet als belangrijkste component.

Literatuur

- American Psychological Association. (17-8-2005). *Resolution on Violence in Video Games and Interactive Media*.
www.apa.org/releases/resolutiononvideoviolence.pdf
- Bakker, W.; Damen M.L.W.; Merx J.A.M. & Prinsen B. (2001). *Alle kinderen in beeld. Ouder- en Kindzorg tussen Wetenschap en Praktijk*. Assen: Van Gorcum.
- Balkenende, J. P. (2004). Speech van Jan Peter Balkenende, opening werkconferentie 'Operatie Jong', Circustheater, Scheveningen.
http://www.operatiejong.nl/cms/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=87&Itemid=84
- Bowlby, J. (1984). *Attachment and loss Volume I, Revised edition*. London: Pinguin Books.
- Comenius, J. A. (1657/1892). *Groote onderwijsleer*. (H. de Raaf, vert.) Tiel: Mijs. (Oorspronkelijk werk uit 1657).
- Comenius, J.A. (1959/1968). *Orbis Pictus*. London: Oxford University Press. (Eerste Engelse editie 1959).
- Connellan, J.; Baron-Cohen, S.; Wheelwright, S.; Ba'tki, A. & Ahluwia, J. (2001). Sex differences in human neonatal social perception. *Infant Behavior and Development*, 23, 113-118.
- Delfos, M.F. (1999). *Le parent insaisissable et l'urgence d'écrire*. Amsterdam : Editions Rodopi.
- Delfos, M.F. (1999-2005). *Ontwikkeling in vogelvlucht. Ontwikkeling van kinderen en jeugdigen*. Amsterdam: Harcourt Book Publishers.
- Delfos, M. F. (2000-2005). *Luister je wel naar mij? Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar*. Amsterdam: SWP.
- Delfos, M. F. (2004). *De schoonheid van het verschil. Waarom mannen en vrouwen verschillend zijn én hetzelfde*. Amsterdam: Harcourt Book Publishers.
- Delfos, M.F. (2005a). *Ik heb ook wat te vertellen! Communiceren met pubers en adolescenten*. Amsterdam: SWP.
- Delfos, M.F. (2005b). Seksespecifieke verwaarlozing. *Pedagogiek in Praktijk magazine*, 11 (24), 8-11.
- Delfos, M.F. & Spruijt, E. (in druk). De gevolgen van echtscheiding voor kinderen en jeugdigen. In: *Handboek Jeugdgezondheidszorg*.
- Gray, P. (Ed.). (1964). *John Locke on education*. New York: Bureau of Publications, Teacher's College, Columbia University.
- Pardoën, J. A., & Pijpers, R. (2005) *Mijn kind online: hoe begeleid je je kind op Internet?* Amsterdam: SWP.
- Spruijt, E., De Goede, M., & Van der Valk, I. (2000). Veranderende gezinsvormen en het welbevinden van jongeren. In: D. Manting & A. C. Liefbroer (Eds.), *Gezinnen in beweging. Consequenties voor vaders, moeders en kinderen* (pp. 185-108). Brussel: CBGS.
- Patty, W. L., & Johnson, L. S. (1953). *Personality and adjustment*. New York: McGraw-Hill.
- Taylor, S.E.; Klein, L.C.; Lewis, B.P.; Gruenewald, T.L.; Gurung, R.A. & Updegraff, J.A. (2000). Biobehavioral Responses to Stress in Females: Tend-and-Befriend, Not Fight-or-Flight. *Psychological review*, 107 (3), 411-429.
- Valkenburg, P. (2002). *Beeldschermkinderen. Theorieën over kind en media*. Am-

- sterdam: Boom.
- Verhulst, F.C. (1994). *De ontwikkeling van het kind*. Assen: Van Gorcum.
- VIRK, Verdrag inzake de Rechten van het Kind. (1990). Vertaling van het verdrag vastgesteld in New York, Algemene vergadering van de Verenigde Naties, 20 november 1989, gepubliceerd in Tractatenblad 1990, 170, 6-29.
- Winter, M. de (2006). Oorlog tegen de jeugd. *0/25*, 11 (2),11.
- Wubs, J. M. (2004). *Luisteren naar deskundigen. Opvoedingsadvies aan Nederlandse ouders 1945-1999*. Assen: Van Gorcum.